

УДК 37.013.42

Г. Л. ЄФРЕМОВА

АНДРАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Статтю присвячено аналізу проблеми підвищення кваліфікації соціальних педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти України. Визначено функції, сутнісні характеристики процесу професійного розвитку соціальних педагогів в умовах підвищення кваліфікації.

Післядипломну освіту розглянуто не тільки як систему підвищення кваліфікації та перепідготовки дипломованих спеціалістів, а і як форму системи освіти дорослих. Післядипломна освіта є результатом складних соціально-психологічних процесів і перетворень, які відбуваються у професійній діяльності фахівця як носія цієї професії. Визначено підвищення професійної кваліфікації як самостійно здійснювану педагогом діяльність, спрямовану на підвищення його професіоналізму.

Мета статті зумовлена необхідністю формулювання засад професійного розвитку соціальних педагогів у системі післядипломної освіти. У загальному розумінні охарактеризовано їх як андрагогічні, оскільки йдеться про освіту дорослих.

***Ключові слова:** професіоналізація, професійний розвиток, професійне становлення, професійна адаптивність, андрагогічні засади, післядипломна освіта, підвищення кваліфікації спеціалістів.*

Концептуальні засади розвитку післядипломної освіти розроблено та висвітлено в Державній національній програмі “Освіта. Україна ХХІ століття”, Законах України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, “Про післядипломну освіту”, Концепції розвитку післядипломної освіти в Україні, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. та інших актах законодавства України з питань освіти.

До провідних завдань розвитку післядипломної освіти зараховано: вдосконалення нормативно-правового забезпечення системи післядипломної педагогічної освіти; розроблення стандартів післядипломної педагогічної освіти, зорієнтованих на модернізацію системи перепідготовки, підвищення кваліфікації та стажування педагогічних, науково-педагогічних працівників і керівників навчальних закладів; реалізацію сучасних технологій професійного вдосконалення та підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних і керівних кадрів системи освіти відповідно до вимог інноваційного розвитку освіти; забезпечення випереджального характеру підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних і керівних кадрів відповідно до потреб реформування системи освіти, викликів сучасного суспільного розвитку.

У Концептуальних засадах розвитку післядипломної освіти акцентовано на тому, що післядипломну освіту варто розглядати не тільки як систему підвищення кваліфікації та перепідготовки дипломованих спеціалістів, а і як форму системи освіти дорослих.

Логіка нашого дослідження зумовлює необхідність визначення засад професійного розвитку соціальних педагогів у системі післядипломної освіти. У загальному розумінні ми характеризуємо їх як андрагогічні, оскільки йдеться про освіту дорослих. За визначенням Н. Ничкало, андрагогіка (від грец. andros – людина) – педагогіка дорослих, одне з визначень галузі педагогічної науки, що охоплює теоретичні та практичні проблеми освіти, навчання й виховання дорослих [2]. Ми поділяємо думку Т. Сорочан, яка диференціює андрагогічні засади на ті, що відображають закономірності навчання дорослих людей узагалі, та ті, що пов'язані із системою післядипломної освіти особистості фахівця зокрема [6, с. 134].

Мета статті – визначити засади професійного розвитку соціальних педагогів у системі післядипломної освіти.

Післядипломна освіта надає широкі можливості для розвитку особистості спеціаліста. Часто вживане розуміння післядипломної освіти як тотожної процесу підвищення кваліфікації, на думку вчених, є неправильним. До елементів структури післядипломної освіти зараховують: підвищення кваліфікації педкадрів, здобуття нової педагогічної спеціальності, спорідненої педагогічної спеціальності, кваліфікації відповідно до специфічної функціональної діяльності, додаткову освіту, аспірантуру, докторантуру, самоосвіту.

Так, Н. Протасова, в своєму дослідженні специфіки післядипломної освіти, наголошує, що термін “підвищення кваліфікації” вказує на професійне спрямування навчальної діяльності, звужує її професійні потреби та передбачає зростання фахівця в межах кваліфікаційних рівнів. Незважаючи на те, що сучасні кваліфікаційні вимоги в багатьох випадках враховують загальноосвітній, загальнокультурний рівень фахівця, вони все ж таки зорієнтовані на його професійну діяльність [4, с. 11].

На наш погляд, післядипломна освіта є результатом складних соціально-психологічних процесів і перетворень, які відбуваються в професійній діяльності фахівця як носія цієї професії. Ми цілком поділяємо думку К. Кальницької, що розглядає соціально-психологічну проблему підвищення професійної кваліфікації педагогів як складову неперервної освіти. Під підвищенням професійної кваліфікації дослідниця розуміє самостійно здійснювану педагогом діяльність, спрямовану на підвищення його професіоналізму. За своїм психологічним змістом така діяльність є основою особистісного зростання, поступального збагачення творчого потенціалу людини.

Отже, підвищення кваліфікації педагогічних кадрів – складова загальної системи безперервної освіти особистості. Головною метою підвищення кваліфікації є приведення у відповідність фахової та посадово-функціональної компетентності працівників освіти з потребами та вимогами суспільства на конкретно-історичному етапі соціально-економічного розвитку українського суспільства й інтегративних процесів у всесвітньому освітянському просторі.

У свою чергу, підвищення кваліфікації виконує такі функції: програмно-цільові (компенсаторну, коригувальну, прогностичну або випереджальну) і процесуально-технологічні (діагностичну, моделювальну, організаційно-регулятивну, інтегративну, адаптивну, оціночно-аналітичну). Важливу роль у підвищенні кваліфікації відіграють соціально-психологічні функції (орієнтаційні, мотиваційні, агітаційні, розвитку творчої активності, інноваційності, стимулювання).

Реалізація головних функцій системи підвищення кваліфікації базується на таких принципах: конкретно-історичному розвитку суспільства (соціально-економічної зумовленості), науковості, системності, безперервності, єдності централізму та регіональної демократії.

Як показав аналіз наукових джерел, учені з різних позицій підходять до визначення функцій, які виконує післядипломна освіта. Але спільним для авторів є виділення таких функцій: адаптивної, компенсаторної, аналітичної, рефлексивної, перетворювальної, розвивальної, прогностичної, стимулювальної, відновлювальної, коригувальної тощо (див. табл.).

Таблиця

Функції післядипломної освіти

Функції	Зміст функцій
Адаптивна	Адаптація особистості педагога до своєї професії, до швидкозмінних умов педагогічної праці, трансформації моральних, духовних, ціннісних орієнтирів сучасного суспільства
Компенсаторна	Спрямована на відтворення частково втрачених або раніше не отриманих знань, а також на розширення й оновлення педагогічної підготовки
Аналітична	Передбачає критичне осмислення наявної педагогічної реальності, забезпечує аналіз та оцінювання власної професійної діяльності
Рефлексивна	Важлива умова конструктивного вдосконалення особистості педагога
Перетворювальна	Спрямована на подолання сформованих і застарілих стереотипів діяльності, негативних налаштувань
Розвивальна	Забезпечує розвиток педагога як особистості й професіонала
Прогностична	Спрямована на передбачення результатів педагогічної діяльності, її проектування
Стимулювальна	Підтримує й заохочує педагога до вдосконалення, самоосвіти та саморозвитку
Відновлювальна	Допомагає за необхідності відновити знання й уміння, які особистість отримала під час навчання у вищому навчальному закладі
Коригувальна	Виконує роль коригування знань і вмінь особистості відповідно до нової посади, впливу зовнішнього середовища на неї, під час адаптації до змін умов педагогічної праці

На думку Н. Протасової, післядипломна освіта реалізує широкий спектр функцій і завдань: “відновлення, оновлення та поглиблення необхідних загальноосвітніх і професійних знань, умінь та навичок фахівця;

сприяння набуттю професійного досвіду та професійного адаптування фахівця; створення умов для підвищення загальнокультурного рівня фахівця, розвитку його інтелектуального і творчого потенціалу; подолання існуючих стереотипів, запобігання виникненню нових та перебудови вже створеної в психології фахівця системи його професійних та особистісних настанов відповідно до сучасних вимог; стимулювання самоосвіти та само розвитку фахівця” [4, с. 56].

Дослідниця наголошує, що в основі функцій післядипломної освіти знаходиться особистість. Умовно функції післядипломної освіти Н. Протасова поділяє на дві групи: зовнішні та внутрішні. До зовнішніх зараховує: соціально-економічну, правову, прогностичну, координаційну, організаційську, функцію виробництва, обробки та накопичення інформації, пропагандистську, кадрову. До внутрішніх – функції, які безпосередньо стосуються особистості фахівця: адаптивну, компенсаторну, аналітичну, перетворювальну, розвивальну, прогностичну, комунікативну та стимулювальну [4].

На наш погляд, пріоритетними функціями післядипломної освіти виступають адаптивна та розвивальна, оскільки професійний розвиток соціального педагога ми розглядаємо як процес становлення, зростання й реалізації в діяльності професійно значущих особистісних якостей і здібностей, фахових знань та вмінь, який супроводжується активними якісними перетвореннями внутрішнього світу й призводить до нового способу діяльності. Механізмом такого професійного розвитку є саморозвиток, що ґрунтується на творчому пошуку й творчій самоосвіті у виборі змісту та форм професійного вдосконалення за рахунок максимально можливого збагачення власного розумового досвіду, самореалізації в процесі професійної діяльності.

Під професійним розвитком соціального педагога ми розуміємо процес формування фахівця нового типу, здатного швидко й адекватно реагувати на зміни, що відбуваються в суспільстві, компетентно вирішувати соціально-педагогічні проблеми в усіх типах та видах навчально-виховних установ і закладів соціальної роботи, на всіх рівнях управління. Зважаючи на це, соціальний педагог повинен не лише ефективно працювати з індивідом, групою, колективом, а й водночас сприяти утвердженню чи зміні соціального статусу особистості, групи, колективу в суспільстві.

У свою чергу, функція адаптивності, на нашу думку, пов’язана з процесом професіоналізації (розвитку) особистості фахівця, оскільки провідна роль у розвитку адаптивності соціального педагога в контексті його професіоналізації належить процесам самоідентифікації, самопізнання та саморегуляції.

До основних функцій адаптивного навчання дорослих О. Огієнко зараховує:

– психологічної мотиваційної адаптації, яка базується на перебудові стереотипу дій особистості, його мислення, розуміння активної ролі у виборі стратегій і методів роботи для досягнення прогнозованого результату навчальної діяльності;

– організаційно-цільової адаптації, яка виражається в зближенні цілей учасників і системи організації освітнього процесу на основі врахування їх індивідуальних особливостей;

– змістової адаптації, яка передбачає відбір функціонально орієнтованого матеріалу, варіативність навчальних планів та програм, розвиток нових моделей інтегративного навчання;

– технологічної адаптації, що включає проектування технологій, прийомів і методів різнорівневого та диференційованого навчання з альтернативним вибором форм проведення занять, засобів особистісно орієнтованого управління навчально-пізнавальною діяльністю (система самодіагностики, самоконтролю, самокоригування);

– управлінської адаптації, яка характеризує зміни соціально-освітніх орієнтацій функціонування та розвитку адаптивної системи [3].

Водночас професійна адаптивність соціального педагога реалізується через об'єктивні та суб'єктивні фактори.

До об'єктивних факторів ми зараховуємо: професійно-кваліфікаційне зростання, стаж роботи, соціальний рух, зміну соціально-професійного положення, характер, умови, режим професійної діяльності, рівень спілкування в колективі, систему заходів для самореалізації фахівця.

До суб'єктивних факторів – орієнтацію в предметно-професійному середовищі, усвідомлення особистістю свого професійного рівня, самооцінку своєї позиції в професійному середовищі, членства в колективі; задоволення працею, ставлення до людей, до професії, розвиненість професійно-особистісних якостей, індивідуально-типологічних властивостей, вирішення внутрішніх суперечностей і міжособистісних конфліктів у професійній діяльності, позитивну “Я-концепцію” та професійну мобільність спеціаліста.

У свою чергу, особливості організації навчання в системі післядипломної освіти пов'язані зі своєрідністю зовнішньої й внутрішньої мети, потреб і мотивації слухачів, оскільки професійно-особистісний розвиток людини, її професійне становлення є сенсом і метою сучасної освіти.

До зовнішньої мети особистісно орієнтованого навчання в умовах післядипломної освіти дослідники зараховують умови загального розвитку (пізнавального, творчого, емоційно-вольового, морального тощо) особистості.

У своїх дослідженнях К. Роджерс зазначав: “Освіченою людиною вважається та, яка навчилася вчитися, навчилася змінюватися, яка ясно розуміє, що жодне знання ненадійне, що тільки процес пошуку знань дає основу для надійності” [5].

До внутрішньої (особистісної) мети слухачів в умовах післядипломної освіти належать: оволодіння знаннями, необхідними їм для здійснення професійної діяльності, засвоєння змісту освіти, під час якого відбувається формування професійно-особистісних цінностей, що дає змогу не тільки вирішувати поставлені професійні завдання, а й самостійно окреслювати проблеми, по-новому вирішувати старі завдання. Тим часом внутрішня (особистісна) мета спрямована на власний розвиток особистості, який від-

бувається в умовах постійного перетворення й передбачає внутрішню активність та ініціативність, які допомагають фахівцю здобувати, осмислювати й використовувати нові знання в процесі професійної самореалізації.

Результати психолого-педагогічних досліджень засвідчили, що в професійній діяльності особливе місце посідає мотивація, система пізнавальних потреб, ставлення до отримуваної інформації. У післядипломній освіті пріоритет у формуванні мотивації й визначенні мети навчання належить слухачеві. Дослідники виділяють чотири мотиваційні фактори, що становлять мотивацію педагога до підвищення професійної кваліфікації: соціально-психологічна ситуація педагогічної діяльності; особистісна диспозиція; результативність поведінки та діяльності, соціально-психологічна адаптованість особистості.

А. Маркова наголошує, що мотивацію використовують у сучасній психології в подвійному значенні: як визначальну систему факторів, що детермінують поведінку людини (потреби, мотиви, цілі, наміри, прагнення тощо) і як характеристику процесу, що стимулює й підтримує поведінкову активність на визначальному рівні [1].

Отже, мотивацію можна розглядати як сукупність причин психологічного характеру, які пояснюють поведінку людини, її напрям і активність; мотивація є сукупністю сил, що спонукають людину до виконання певних дій; це залежний від поведінки людини процес свідомого вибору того чи іншого типу дій, які визначаються комплексним впливом внутрішніх і зовнішніх чинників (відповідно до мотивів та стимулів).

У свою чергу, А. Маркова поділяє всі види мотивів на зовнішні й внутрішні. Зовнішні зумовлені фізіологічними потребами та стимуляцією соціального (професійного) середовища. Внутрішні детермінуються задоволенням людини безпосередньо своєю поведінкою, видом своєї діяльності. Цей стан задоволеності характеризується такими параметрами: відчуття повної (розумової й фізичної) включеності у свою діяльність; повна концентрація уваги, думок і почуттів на справі, що виключає зі свідомості сторонні думки й почуття; відчуття того, що чітко знаєш, що варто робити в той чи інший момент роботи; чітке усвідомлення того, наскільки добре, наскільки успішно робиш свою справу; відсутність занепокоєння, тривоги перед можливими помилками, невдачами; втрата звичайного почуття чіткого усвідомлення себе й свого оточення, ніби “розчинення” в самій справі [1].

Висока мотивація навчання в післядипломній освіті визначається цілеспрямованістю слухача, його відповідальним ставленням до навчальної діяльності як засобу досягнення певної мікро- або макромети (отримання високої посади, досягнення певного соціального (професійного) статусу, підвищення заробітної платні тощо). Слухач у системі післядипломної освіти навчається свідомо і вмотивовано, оскільки він усвідомлює, навіщо йому необхідно навчатися, де можна використати набуті під час навчання знання, вміння, навички. Тому інформація, знання та вміння, на яких акцентують увагу в процесі навчання, мають бути спрямовані на професійні проблеми,

максимально наближені до практичної діяльності фахівця, відповідати його освітнім потребам, урахувати його досвід і вікові особливості.

Висновки. З огляду на проблему дослідження зазначимо, що засадами професійного розвитку соціальних педагогів у системі післядипломної освіти є: можливість опанування слухачами методів самостійного пошуку знань у різних сферах науки та культури, теорії та практики; наближення навчання до реального професійного життя; можливість професійного спілкування слухачів (соціальних педагогів) у процесі навчання; підвищення цінності не тільки результату навчання, а й самого освітнього процесу; розвиток суб'єктності фахівця соціально-педагогічної сфери, збагачення його професійної самосвідомості, становлення зрілості.

Отже, людина готова вчитися тільки тому, що є для неї значущим. Дорослий учень має життєвий (побутовий, соціальний, професійний) досвід, який може бути використаний як важливе джерело навчання як його самого, так і його колег. Доросла людина навчається для вирішення важливої життєвої проблеми та досягнення конкретної мети, саме тому прагне до самореалізації, до самостійності, до самокерування й усвідомлює себе такою.

Список використаної літератури

1. Маркова А. К. Психологические проблемы повышения квалификации / А. К. Маркова // Педагогика. – 1992. – № 9–10. – С. 65–67.
2. Ничкало Н. Г. Адаптація професійна / Н. Г. Ничкало // Енциклопедія сучасної України. – Київ : Держ. голов. підприємство респ. ВО, 2001. – Т. 1: А. – С. 179–180.
3. Огієнко О. І. Адаптивне навчання у контексті технологічного забезпечення післядипломної освіти вчителів / О. І. Огієнко // Інновації як чинник суспільного розвитку: теорія і практика. – Суми : НІКО, 2012. – Ч. 2. – С. 21–25.
4. Протасова Н. Г. Післядипломна освіта педагогів: зміст, структура, тенденції розвитку / Н. Г. Протасова. – Київ, 1998. – 176 с.
5. Роджерс К. Р. Становление личности. Взгляд на психотерапию / К. Р. Роджерс ; пер. с англ. М. Злотник. – Москва : ЭКСМО-Пресс, 2001. – 416 с.
6. Сорочан Т. М. Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності: теорія та практика : монографія / Т. М. Сорочан. – Луганськ : Знання, 2005. – 384 с.

Стаття надійшла до редакції 03.02.2015.

Ефремова Г. Л. Андрагогические основы профессионального развития социальных педагогов в системе последипломного образования

Статья посвящена анализу проблемы повышения квалификации социальных педагогов в системе последипломного педагогического образования Украины. Определены функции, сущностные характеристики процесса профессионального развития социальных педагогов в условиях повышения квалификации.

Последипломное образование рассматривается не только как система повышения квалификации и переподготовки дипломированных специалистов, но и как форма системы образования взрослых. Последипломное образование является результатом сложных социально-психологических процессов и превращений, которые происходят в профессиональной деятельности специалиста как носителя данной профессии. Определено повышение профессиональной квалификации как самостоятельно осуществляемая педагогом деятельность, направленная на повышение его профессионализма.

Цель статьи предопределена необходимостью формулирования принципов профессионального развития социальных педагогов в системе последипломного образова-

ния. В общем понимании они охарактеризованы как андрагогические, поскольку речь идет об образовании взрослых.

Ключевые слова: профессионализация, профессиональное развитие, профессиональное становление, профессиональная адаптивность, андрагогические принципы, последипломное образование, повышение квалификации специалистов.

Yefremova G. L. Andragogical Foundations of Professional Development of Social Pedagogues in the System of Postgraduate Education

The article is devoted to the analysis of the problem of social pedagogues' postgraduate training in Ukraine. The functions, essential characteristics of the professional development of social pedagogues in terms of their postgraduate training are determined.

Postgraduate education is researched not only as a system of teacher training and re-training of specialists with degree but also as one of the forms of adult education. The aim of our research is determined by the necessity to study the foundations of professional development of social pedagogues in the system of postgraduate training. In general understanding we characterize them as andragogical ones as we talk about adult education.

Postgraduate training gives wide opportunities for the development of a personality of a specialist. The synonymic use of the terms postgraduate education and postgraduate training is not correct from the scientific point of view. The main elements of postgraduate education are: teacher training, receiving a new teaching degree, training according to a specific functional activity, further education, doctorate and PhD degree, self-education.

From our point of view, postgraduate education is the result of complex social and psychological processes and changes, which take place in the professional activity of a specialist as a representative of the given profession. So we view social and psychological problems of teacher training as a component of lifelong learning. Postgraduate teacher training is understood as individual activity aimed at advancing the level of his skills. By its psychological contents this activity is the foundation of personal growth, gradual enrichment of human's creative potential.

Taking into account the problem researched we should state that the foundations of professional development of social pedagogues in the system of postgraduate education are: the learners' possibility to gain methods of individual information search referring to different aspects of science; adapting learning to real professional life; the possibility of professional communication between social pedagogues in course of learning; advancing the value of not only the learning result but of the education result in general; the development of subjectivity of a social teaching specialist, enriching his professional self-consciousness, gaining maturity.

Key words: professionalization, professional development, professional formation, professional adaptivity, andragogical foundations, postgraduate education, training of specialists.